

УДК 37.013

Генріх Емма, студентка III курсу факультету європейської освіти;
науковий керівник – к.пед.н., доцент Марчук О. О. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЗНАЧЕННЯ МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

***Анотація.** У статті досліджено формування морального світогляду підростаючого покоління на основі малих фольклорних жанрів, проаналізовано зміст малих фольклорних жанрів, що є зрозумілими дітям. Розроблено рекомендації вчителям щодо використання малих фольклорних жанрів під час формування морального світогляду школярів у сучасних школах України.*

***Ключові слова:** малі фольклорні жанри, моральний світогляд, виховання, методика.*

***Аннотация.** В статье исследовано формирование нравственного мировоззрения подрастающего поколения на основе малых фольклорных жанров, проанализировано содержание малых фольклорных жанров, понятных детям. Разработаны рекомендации учителям по использованию малых фольклорных жанров при формировании нравственного мировоззрения школьников в современных школах Украины.*

***Ключевые слова:** малые фольклорные жанры, нравственное мировоззрение, воспитание, методика.*

***Annotation.** In the article the moral outlook forming of rising generation on the small folklore genres basis and the maintenance of small folklore genres which are good for children are analysed. The recommendations of using small folklore genres for forming moral world view of schools children for teachers of modern schools in Ukraine are given.*

***Keywords:** small folklore genres, moral outlook, education, methods.*

Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» «Про охорону дитинства» та Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст. провідним завданням дошкільної освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства; виховання високих моральних якостей майбутніх громадян, збагачення їхнього культурного потенціалу, що ґрунтується на культурно-історичних та моральних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; оволодіння цінностями світової культури та загальнолюдськими надбаннями. В Національній доктрині розвитку освіти України зазначається, що «єдність освіти й науки є провідним принципом державної освітньої політики» [1].

Моральне виховання дошкільників є досить складним і довготривалим процесом, який охоплює весь період дитинства і продовжується в дорослому житті та розглядається в його кінцевому результаті як сформованість морально-етичної вихованості. Важливе значення для становлення моральності особистості відіграє фольклор.

Малі фольклорні жанри були об'єктом дослідження багатьох відомих вітчизняних науковців. Значний вклад в дослідження фольклору внесли О. Афанасьєв, Г. Виноградов та О. Капіца. Записи українського дитячого фольклору наведені в працях відомих збирачів народної поезії А. Метлинського, М. Номиса, та П. Чубинського. Леся Українка разом з чоловіком К. Квіткою видала у 1903 р. збірник дитячих ігор, пісень і казок Волинської губернії.

В галузі наукового вивчення дитячого фольклору працювали І. Франко М. Дерлиця та П. Іванов. В радянський час український фольклор для дітей досліджували І. Березовський, Г. Бойко, В. Виноградов.

Дослідженням усної народної творчості займалися такі відомі українські вчені: М. Возняк, В. Гнатюк, Ф. Колеса, А. Кримський, А. Лобода, М. Сумцов та Д. Яворницький. Важлива роль у вивченні українського фольклору належить М. Грушевському. У 6-томній праці з історії української літератури, він цілий том присвятив усній народній творчості українського народу, яка до цього часу не вважалася літературою. Вчений зазначав, що «фольклор і писемна література – дві стадії й дві форми однієї системи» та підкреслював великі виховні можливості фольклору, його морально етичну насиченість [2, с. 217].

Метою нашої статті є дослідження ролі дитячого фольклору у формуванні морального світогляду учнівської особистості.

Відповідно до визначеної мети в статті вирішуються такі завдання:

- дослідження особливостей малих фольклорних жанрів;
- розкриття моральної спрямованості малих фольклорних жанрів та їх впливу на формування світогляду підростаючого покоління;
- розроблення рекомендацій українським вчителям щодо використання малих фольклорних жанрів у патріотичному вихованні школярів.

Фольклор – це художня колективна літературна і музична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культу і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії. Іншими словами, – це колективна сума уснопоетичної творчості, що в досконалій мистецькій формі відображає життя, побут, працю, думки, історію прагнення й погляди народу. До фольклору відносяться колискові пісні, забавлянки, ігрові пісні, дражнилки, лічилки, небиліці, заклички, приповідки, скоромовки, казки, загадки, жартівливі пісні, страшилки, легенди. Народна творчість лягла в основу перших письмових праць з народної педагогіки, яка вчить, що «батьки повинні правильно оцінювати поведінку своїх дітей, схвалюючи позитивні вчинки і дії та засуджуючи негативні» [3, с. 6].

Усна народна творчість охоплює багато жанрів (прозівалки, мирилки, страшилки, історичні перекази, коліскові, утішки, забавлянки, легенди, чукикали, казки, заклички, промовки, скоромовки, лічилки, ліричні пісні, прислів'я, приказки, загадки), які відіграють велику роль у моральному вихованні дітей. Фольклор – це своєрідна енциклопедія життя народу, тому що у ньому відбилися історія, заповітні бажання, сподівання, боротьби за кращу долю. У фольклорі передаються деталі повсякденного побуту і праці. Жанри дитячого фольклору, які умовно можна поділити на три групи: тексти, створені дорослими для дітей; твори, які перейшли у дитячий фольклор із загального фольклорного доробку; твори самих дітей.

В окремих випадках чітка межа між ними стирається, тобто є жанри, які не можна однозначно зарахувати до певної групи. Кожна з груп, виділена на основі походження жанрів, має свої особливості, поділяється на менші підгрупи і цикли відповідно до інших рис. Їх спільна риса – дитяча тематика, вони виконуються тільки для дитини, переважно немовляти, чи віком до 4–5 років. В педагогіці вважається, що: «Моральне виховання розпочинається в сім'ї, продовжуючись у процесі соціалізації особистості» [4, с. 115]. Моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя людини, оскільки їх вплив пов'язаний, по-перше, із сильними переживаннями, по-друге, вони постійніші, по-третє, в них закладаються підвалини всіх моральних ставлень людини до суспільства, до праці, до інших людей.

Можна стверджувати, що дитячий фольклор упродовж століть формував естетичні смаки дитини. Твори дитячого фольклору сприяли фізичному і моральному здоров'ю дитини, розвитку її розумових здібностей, підготовці до суспільно-корисної діяльності. Разом з тим, художнє слово дитячого фольклору збагачувало знання про навколишній світ, вчило доброти, співчуття, допомагало дитині самостверджуватися.

Використовуючи прислів'я і приказки, діти вчаться ясно, лаконічно та виразно висловлювати свої погляди і почуття, інтонаційно забарвлюючи своє мовлення. Водночас у них розвивається вміння творчо використовувати слово, образно описувати предмети та давати їй яскраву характеристику. Наприклад, мир та лад – великий скарб; правда кривду переважить, не місце красить людину, а людина місце; скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться.

Тісний зв'язок між явищами природи, прикметами і наслідками хліборобської праці відобразили найдавніші прислів'я та приказки – своєрідні літописи народної педагогічної мудрості. Їхня образність сприяла легшому засвоєнню настанов, порад, правил поведінки, що виражали народну мораль.

Сперечаючись, діти дражнять одне одного за якусь рису чи ваду характеру. Мирилки вивчаються дітьми для створення необхідного емоційного настрою, а також для набуття вміння миритися. Це зумовлено віковими особливостями молодших школярів, які часто сваряться, не вміючи поступатися один одному, а посварившись – не знають, як помиритися. Наприклад:

*Мир – миром,
Пирого з сиром,*

*Варенички в маслі,
Ми дружечки красні.
Поцілуймося!*

Цікавий і своєрідний світ являють собою дитячі лічилки. Деякі з них просто дивовижні за лексичним складом і ритмікою. Крім своїх прямих функцій, лічилки і скоромовки, завдяки своєму несподіваному алогізму, виховують почуття гумору та є джерелом дитячого сміху та веселощів. Отже, названі вище малі фольклорні жанри (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки, мирилки) можна вважати естетичною формою передачі новим поколінням узагальненого досвіду народу.

Читанки для молодших класів вміщують казки народного та літературного походження, які мають велику силу впливу на розум, волю й почуття дітей. Казки мають вироблену давню традицію, і це не випадково, адже здавна вони були важливим дидактичним матеріалом в народній педагогіці, яка розширює кругозір людини, сприяє розвитку уяви й уявлення, змушує мислити, аналізувати, зіставляти й абстрагувати; дає певні життєві павички.

Події в казках розгортаються динамічно. Кожна картина в казці змінюється іншою і в кожній з них змальований випадок чи подія, що безпосередньо характеризує дійових осіб, розкриває якусь сторону їх характеру, ті чи інші моральні якості. Це змушує читця після кожної картини чи епізоду робити тривалі паузи, щоб дати можливість слухачам осмислити й пережити зміст прочитаного.

Колискові пісні – супутник дитинства. Вони поруч із іншими жанрами мають могутню силу, що дозволяє поліпшити мову дітей дошкільного віку. Колискові пісні збагачують словник дітей та дозволяють їм отримати широке коло відомостей про світ.

Граматична розмаїтність колискових пісень сприяє освоєнню дітьми граматичного ладу мови. Навчаючи дітей утворювати однокореневі слова, можна використовувати колискові пісні, у яких містяться добре знайомі дітям образи, наприклад образ кота. Колискова містить у собі великі можливості у формуванні фонематичного сприйняття, чому сприяє особлива інтонаційна організація (співуче виділення голосом гласних звуків, повільний темп), наявність повторюваних фонем, звукосполучень, звукокопіювання. Колискові пісні дозволяють запам'ятовувати слова, форми слів, словосполучення, освоювати лексичний бік мови. Попри невеличкий обсяг, колискова пісня таїть у собі невичерпне джерело виховних і навчальних можливостей.

Актуальним завданням мовного розвитку дітей старшого дошкільного віку є вироблення дикції. Відомо, що в дітей досить координовано і чітко працюють органи голосового апарату. Деяким дітям притаманні надмірна квапливість, нечітке вимовляння слів, «проковтування» закінчень. Спостерігається й інша крайність: зайве уповільнена, розтягнута манера

вимови слів. Спеціальні вправи допомагають долати дітям такі труднощі та вдосконалюють їх дикцію.

Незамінним матеріалом для виконання дикційних вправ є прислів'я, приказки, пісеньки, загадки, скоромовки. Малі форми фольклору лаконічні й чіткі формою, глибокі і ритмічні. З їхньою допомогою діти навчаються чіткій і дзвінкій вимові, проходять школу художньої фонетики. За влучним визначенням К. Д. Ушинського, прислів'я і приказки допомагають «виробити мову дитини» [5, с. 26].

Утішки, скоромовки, прислів'я, приказки є багатющим матеріалом для розвитку звукової культури мови. Розвиваючи почуття ритму і рими, можна готувати дитину до подальшого сприйняття поетичної мови і формування інтонаційного промовляння її мови.

Отже, прилучення дитини до народної культури починається з дитинства, де закладаються приклади поведінки. Культурна спадщина передається з покоління до покоління, розвиваючи і збагачуючи світ дитини. Фольклор є абсолютно унікальним засобом передачі народної мудрості й фізичному вихованні дітей на початковому етапі розвитку.

Колискова пісня відіграє велику роль у житті дитини. Поряд з традиційними колісанками побутують імпрізовані, які мало зафіксовані фольклористами саме через свою імпрізаційність. У функції колісанок можуть побутувати твори інших жанрів: родинно-побутова, суспільно-побутова пісня, балада. Мамина колискова займає почесне місце на перших сходинках дитячого життя і виконує багато функцій: практично-побутову, пізнавальну, емоційну, морально-етичну, психотерапевтичну, формує естетичне чуття.

Г. Довженюк у монографії «Український дитячий фольклор: (Віршовані жанри)» класифікує коліскові пісні за змістовим принципом [6, с. 86–90]:

– пісні про саму дитину, її сон, харчування тощо, а також про тварин та птахів, які виявляють про неї турботу;

– твори, що відбивають звернуті до дитини почуття й думки матері, водночас у цих піснях мати звертається думкою і до своєї власної долі;

– пісні з персонажами тваринного світу, які вже не пов'язані сюжетно з образом самої дитини. Сюди ж зараховуються коліскові з людськими персонажами.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що сучасна школа вимагає, щоб на зміну пасивному учню прийшов учень, що володіє умінням самостійно здобувати знання та критично мислити. Відповідно змінюються і вимоги до вчителя. Педагог не повинен бути єдиним, основним джерелом знань, а перетворитися на організатора пізнавальної діяльності, координатора, партнера, співавтора, консультанта, за участю якого на уроках і в позакласний час створюються належні умови для розвитку творчої активності та формування духовно-естетичної компетентності школярів. Учнів необхідно вчити розрізняти Добро і Зло, красиве і потворне,

розвивати систему власних життєвих цінностей на основі Істини, Добра, Краси, яких навчають малі фольклорні жанри.

На підставі аналізу специфіки малих фольклорних жанрів вчителям початкових класів рекомендується:

- використовувати малі фольклорні жанри не лише на уроках читання та рідної мови, а й при вивченні інших предметів;

- при вивченні творів народної творчості використовувати новітні форми і прийоми навчання та інтерактивні технології;

- навчати дітей розмірковувати над проблемою та знаходити нові, оригінальні способи її розв'язання;

- при опрацюванні казок дискутувати, вчитися зіставляти, синтезувати та висловлювати власні оригінальні судження;

- під час вивчення загадок, прислів'їв, казок, скоромовок розвивати творчі здібності дитини, її логічне мислення, інтереси, морально-етичні якості.

З найдавніших часів усні поетичні твори використовувались із освітньою та виховною метою: в них зустрічалися поради щодо праці, ремесла, поведінки. При цьому, протягом століть фольклор виконував важливу педагогічну функцію: був неписаним підручником з педагогіки.

Безсумнівно, що інтерес до дитячого фольклору буде з кожним роком зростати. Тому, широка постановка збиральної роботи, глибоке вивчення художніх особливостей окремих жанрів вкрай необхідні. Дитячий фольклор повинен стати вагомим засобом виховання підростаючого покоління, адже він гармонійно поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість, поряд з творами писемної літератури, відіграє велику роль у вихованні підростаючого покоління.

1. Національна доктрина. – Дата використання – 13.10.2014. – Режим доступу : <http://www.studynotes.com.ua>. **2.** Грушевський М. Історія української літератури : В 6 т. / М. Грушевський. – Т. 6. – К., 1997. – 217 с. **3.** Стельмахович М. Українська народна педагогіка / М. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 206 с. **4.** Волкова Н. Педагогіка / Н. Волкова. – К. : Академвидав, 2007. – 115 с. **5.** Кравець О. Сімейний побут і звичай українського народу / О. Кравець. – К., 1996. – 126 с. **6.** Довженок Г. Жанри українського дитячого фольклору / Г. Довженок // Народна творчість та етнографія. – 1978. – № 5. – С. 86–90.